

מעורבות איראן במזרח אפריקה: תהליכים ומשמעויות

8 במאי 2023

עיקרים

- ◀ מעורבות איראן במזרח אפריקה מתאפיינת בפעילות גלויה ופעילות סמויה. הרובד הגלוי של מעורבות זו כולל יצירת קשרים מדיניים, כלכליים ואידיאולוגים-חינוכיים עם מדינות האזור תוך שאיפה לחזק את מעמדה של איראן במזרח אפריקה, לתרום לכלכלת איראן במסלול אשר עוקף את הסנקציות הכבדות שהטילו עליה ארה"ב ומדינות המערב, ולהוות משקל נגד למעמדה המתחזק של סעודיה באזור.
- ◀ הפעילות האיראנית ברובד הסמוי (אשר לעיתים לוקח בה חלק גם חזבאללה) משלבת יצירת קשרים עם ארגוני טרור מקומיים, מסחר והעברת נשק ואמצעים אחרים לאותם ארגונים ואף למדינות (כפי שקרה באתיופיה), יחד עם גיוס פעילים מקומיים לצורך הקמה והפעלה של תאי פעילות סמויים שמטרתם לפגוע באינטרסים וביעדים המזוהים עם אויביה של איראן.
- ◀ להערכתנו, המעורבות האיראנית מהווה אתגר משמעותי לישראל בשני מישורים: במישור העקיף היא מאיימת על קשריה של ישראל עם מדינות מזרח אפריקה ושיתוף הפעולה עמן, ובמישור הישיר הפעילות האיראנית הסמויה רואה באינטרסים, ביעדים ובאזרחים ישראלים באזור כמטרות לתקיפה ופועלת לפגיעה בהם, כפי שמעידים סיכולים של יוזמות איראניות מסוג זה שבוצעו בשנים האחרונות.

הפעילות הגלויה של איראן במזרח אפריקה

- ◀ מזרח אפריקה היוותה זירה לפעילות איראנית גלויה במשך עשרות שנים, כולל בימי שלטון השאה (עד שנת 1979). לאחר מהפכת 1979, פעל הממשל האיראני בכדי לפתח את קשריו המדיניים והכלכליים עם מדינות האזור (כולל אפריקה) כחלק מייצוא ערכי המהפכה, ובהסתמך על נטייתן של מדינות רבות באפריקה שלא להזדהות עם צד כלשהו בזירה הבינלאומית. במהלך השנים, השתנתה מידת המעורבות האיראנית במזרח אפריקה בהתאם למדיניות החוץ של הנשיא המכהן באיראן והתאפיינה בתקופות שונות של מעורבות רבה כמו גם של מעורבות מינימלית.¹
- ◀ חשיבות אזור מזרח אפריקה עבור איראן נובעת הן מהרווחים הגלומים בשיתוף פעולה מדיני וכלכלי עם מדינות האזור נוכח אוצרות הטבע והכלכלות המתפתחות שלהן, והן בשל המיקום האסטרטגי של האזור הסמוך למצרי באב אלמנדב ולנתיבי שיט וסחר בינלאומיים מרכזיים. על רקע זה, התפתח במהלך השנים האחרונות מאבק שליטה והשפעה על הנעשה במזרח אפריקה (ובעיקר באזור קרן אפריקה) בין איראן ובין יריבתה האזורית

¹ למידע נוסף אודות התפתחות המדיניות האיראנית מול מדינות מזרח אפריקה בשנים האחרונות ראו: Eric Lob, "Iran- Africa Relations under Raisi: Salvaging Ties with the Continent," *The Muslim World*, 2023

סעודיה.² מלחמת האזרחים בתימן (הממוקמת בצד השני של מצרי באב אלמנדב) ועלייתה של התנועה החות'ית שנתמכת על ידי איראן,³ היוו תמריץ עבור סעודיה לחזק את שיתוף הפעולה עם מדינות קרן אפריקה ולפעול להקמת גופים אשר מאגדים תחתם את מדינות האזור (בנוסף למדינות נוספות) כדי לבלום את השפעתה של איראן.⁴

מפת מזרח אפריקה (חשבון הפייסבוק של Inside Africa, 7 ביוני 2021)

◀ במישור המדיני, פועלת איראן לחזק את קשריה עם מדינות מזרח אפריקה באמצעות פתיחת נציגויות וביקורים תכופים של נציגים איראניים במדינות אלה. המאבק מול סעודיה בא לידי ביטוי גם בתחום זה, כאשר בשנת 2016 נסגרו שגרירויות איראן בסודן ובסומליה עקב לחץ סעודי. עצירת המגעים לחידוש הסכם הגרעין בין איראן והמעצמות הובילו את איראן לחפש דרכים לעקוף את הסנקציות הקשות המכבידות עליה מאוד ולהגדיל את השפעתה הגלובלית. הקשרים עם מדינות מזרח אפריקה עשויים להוות אפיק אפקטיבי לכך נוכח נטייתן של מדינות רבות באפריקה לא לקשור עצמן לצד כלשהו בעימות איראן מול המערב.⁵

◀ במישור הכלכלי, איראן מקיימת קשרים עם מדינות רבות באפריקה, אם כי לא מדובר ביעדי ייצוא ראשונים במעלה עבור איראן. ממשלת איראן הנוכחית תחת ראסי, מדגישה את הרצון להרחיב את הקשרים הכלכליים

² Giorgio Cafiero and Corrado Cok, "[Understanding Iranian Influence in the Horn of Africa](#)," *Inside Arabia*, August 5, 2020. במבט כללי, אפריקה כולה מהווה כיום זירה למאבקי השפעה פוליטית וכלכלית בין שחקנים רבים כגון: ארה"ב, סין, רוסיה, תורכיה ועוד. היחלשות ההשפעה האמריקאית ביבשת (ולאחרונה, הצרפתית במערב אפריקה), מאפשרת לשחקנים נוספים לבסס דריסת רגל פוליטית, מדינית וכלכלית במדינות רבות ולהגביר את השפעתם על נעשה בהן.

³ על תימן והתנועה החות'ית ראו פרסום מרכז המידע למודיעין וטרור מ-27 בפברואר 2023 "[תנועת החות'ים והמלחמה בתימן: התפתחות ומשמעות](#)".

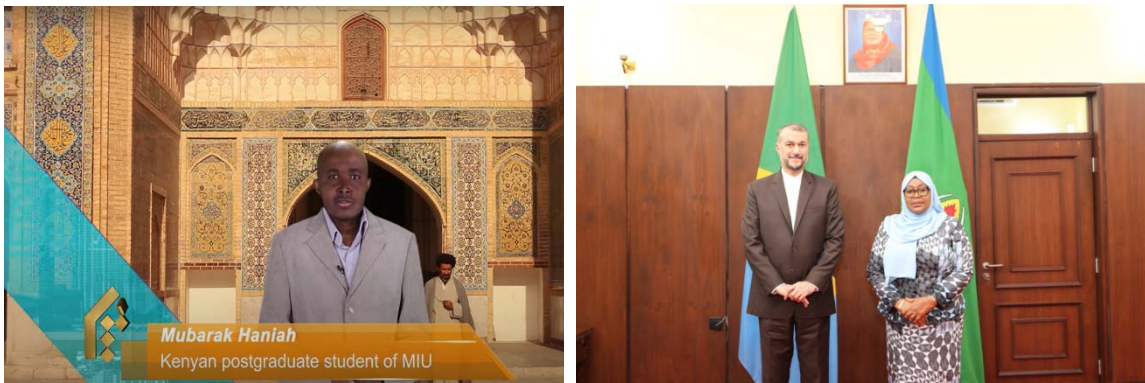
⁴ אחד מהגופים הללו הוא "מועצת המדינות הערביות והאפריקאיות הגובלות בים האדום ומפרץ עדן" אשר הוקמה על ידי סעודיה ב-2020 וכוללת את סעודיה, מצרים, ירדן, אריתריאה, ג'יבוטי, סומליה, סודן, ותימן. ראו:

Corrado Cok, "[Competing for cooperation in the Red Sea](#)," *New Europe*, June 12, 2020; "[Jeddah Summit...Regional Coordination to Face Challenges](#)," *Asharq al-Awsat*, September 6, 2022.

⁵ Sabena Siddiqui, "[Iran's growing outreach to Africa](#)," *The New Arab*, September 12, 2022.

הללו ולנצל את ההזדמנות לחדור לשוק המזרח-אפריקאי אשר מתפתח במהירות ואשר אינו פועל בנחרצות בכפוף לסנקציות על איראן (7 IRNA, במאי 2022; Tehran Times, 27 באוגוסט 2022; Shana, 3 במרץ 2021).

◀ תחום נוסף בו פועלת איראן להרחיב את השפעתה במזרח אפריקה הוא הפצת האידאולוגיה המהפכנית האיראנית באמצעות מוסדות לימוד וחינוך. דוגמא טובה לכך היא אוניברסיטת אלמצטפא (al-Mustafa) האיראנית אשר מפעילה סניפים ברחבי העולם כולל באפריקה. בנוסף למקצועות לימוד אקדמיים סטנדרטיים, מתאפיינים הלימודים באוניברסיטה בלימודי דת ותרבות אסלאמית שיעית, המהווים בסיס פוטנציאלי לצמיחת האידאולוגיה המהפכנית האיראנית. סטודנטים אפריקאים רבים לומדים בקמפוסים השונים באפריקה או עוברים לצורך לימודיהם לאיראן ואחר כך חוזרים למדינת המוצא שלהם.⁶ מוסד איראני נוסף אשר עלול לעודד הפצה של האידאולוגיה המהפכנית הוא הארגון לתרבות וקשרים אסלאמיים אשר פועל להפצת התרבות האיראנית ומפעיל סניפים בקניה, אוגנדה וזימבבואה (אתר הארגון לתרבות וקשרים אסלאמיים – ICRO).

מימין: פגישת שר החוץ האיראני עם נשיאת טנזניה באוגוסט 2022 (חשבון הטוויטר של משרד החוץ האיראני, 27 באוגוסט 2022). משמאל: סטודנט קנייתי בסרטון תדמית של אוניברסיטת אלמצטפא (ערץ היוטיוב של אוניברסיטת אלמצטפא, 18 באפריל 2016)

הפעילות הסמויה של איראן וחזבאללה במזרח אפריקה

◀ במקביל למעורבות הגלויה של איראן במזרח אפריקה מאז המהפכה האסלאמית, התקיימה באזור זה גם פעילות סמויה של איראן ושל ארגונים וגורמים הכפופים לה (כמו חזבאללה) בעיקר תמיכה בארגונים מקומיים והפעלה של סוכנים אפריקאים וזרים. במשך שנים תמכה איראן בארגונים אשר לחמו בממשל האתיופי למען עצמאות אריתריאה, אשר הושגה בתחילת שנות ה-90. בסומליה, בעשור הראשון של שנות ה-2000, תמכה איראן בארגון Islamic Courts Union (ICU), אשר נלחם בממשלת סומליה דאז ושממנו התפלג בהמשך ארגון אלשבאב, בתמורה לאפשרות לרכישת אורניום שנכרה מאדמת סומליה. מערכת היחסים האיראנית עם ה-ICU התרחבה בהמשך להעברת אמצעי לחימה לפעילי הארגון בסומליה, לאימונם על ידי אנשי חזבאללה, ואף גיוס חלק מהם לשורות חזבאללה והשתתפותם במלחמת לבנון השנייה מול ישראל. באותה תקופה פעלו גם אזרחים איראניים במזרח אפריקה להקמת תאי פעילות מקומיים ולפגוע ביעדים בולטים כמו שגרירויות ונציגויות זרות.

⁶ Glen Segell, "[Iran Educates and Radicalizes Africa through Religion](#)," *Research on Islam and Muslims in Africa*, January 2019; "How Iran exports its Ideology," *United Against Nuclear Iran*, 2023.

ברוב המקרים סוכלו יוזמות אלו והפעילים המעורבים בהן נעצרו על ידי כוחות ביטחון מקומיים, בסיוע ארגוני בין מערביים.⁷

◀ המעורבות הסמויה המשיכה גם בשנים האחרונות. בשנים אלו נראה שאיראן ניצלה את ההגבלות שהטילו ארה"ב וישראל על הסיוע לממשלת אתיופיה במהלך המלחמה בחבל תיגראי במדינה, עקב חשש מביצוע פשעי מלחמה על ידי הממשלה. לאור ההגבלה הישראלית החלה איראן להעביר נשק לאתיופיה (כולל כלי טיס בלתי מאוישים) לממשל האתיופיה.⁸ נראה שאיראן ניצלה גם את ההגבלות הישראליות על אספקת נשק לאתיופיה כדי לקעקע את הסכמי אברהם בין ישראל לשותפותיה הערביות במזרח התיכון בכך שהכריזה כי הדבר חושף את טבעה האמיתי של ישראל, לפיו היא משתפת פעולה עם ידידותיה עד שאין זה האינטרס שלה יותר ואז היא לא תהסס ל"תקוע להן סכין בגב".⁹

◀ בדומה לתמיכתה ב- ICU בעשור הראשון של שנות ה-2000, ישנם דיווחים לפיהם איראן תומכת כיום בארגון אלשבאב בסומליה באמצעות העברת אמצעי לחימה וכספים ומסייעת לו לפגוע בכוחות אמריקאים וזרים במדינה. על פי אותם דיווחים, כוחות ביטחון סומליים הצליחו לאסוף לאחר התקפות של פעילי אלשבאב נגד מטרות אמריקאיות וזרות ממצאים וחומרים בזירת האירוע שמקורם באיראן. בנוסף לסיוע לאלשבאב, משתמשת איראן בסומליה כפלטפורמה להעברת אמצעי לחימה וציוד לחות'ים בתימן ולמדינות נוספות במזרח אפריקה כגון קניה, דרום סודן, טנזניה, ומוזמביק. איראן אף יצרה באמצעות כוח קדס¹⁰ מערכות קשרים עם ארגוני פשיעה בסומליה והיא משתמשת בהם כדי להבריא נפט למדינה ולמכור אותו ברחבי אפריקה תוך עקיפת הסנקציות האמריקאיות על מגזר הנפט שלה (17 Foreign Policy, ביולי 2020).

◀ לצד היוזמות האיראניות שעמדו ביעדיהן בשנים האחרונות, היו גם כאלו שנכשלו וסוכלו. בשנת 2021, נחשף תא פעילים איראני באתיופיה שתכננו לבצע פיגועים נגד נציגויות של איחוד האמירויות במדינה ובסודן השכנה, ככל הנראה כנקמה על חיסולם של מפקד כוח קדס, קאסם סלימאני, ובכיר תכנית הגרעין האיראנית, מחסן פח'ריזאדה. כוחות ביטחון אתיופיים עצרו 15 חשודים כשברשותם נמצאו כלי נשק וחומרי נפץ. מנהיג ההתארגנות נעצר דווקא בשבדיה בעקבות שיתוף פעולה בין שירותי מודיעין ממדינות שונות (ניו יורק טיימס, 15 בפברואר 2021; מעריב, 15 בפברואר 2021).

◀ סיכול נוסף שהתפרסם היה עם מעצרו בטנזניה בשנת 2022 של איראני בשם חמידרדא אברהה, המכונה גם חמיד סאלארי, אשר הודה בהשתייכות למיניסטריון המודיעין האיראני. הוא העיד כי תפקידו היה להקים "שלוחה" איראנית במדינה, לגייס סוכנים, ולקדם פעולות חיסול וחטיפה של אמריקאים, סעודים, ישראלים ואזרים ביבשת

⁷ להתייחסות לשיתוף הפעולה בין איראן וחזבאללה וארגון ICU בסומליה ראו: [דו"ח מועצת הביטחון של האו"ם](#), 22 בנובמבר 2006. למידע נוסף אודות מעורבות איראן וחזבאללה בסומליה במשך השנים ראו: Banafsheh Keynoush, "Iran's Africa- Pivot Policy," *Middle East Policy*, 2021

⁸ הדבר התאפשר עקב פקיעת תוקפן של הסנקציות שהוטלו על איראן על-ידי האו"ם בשנת 2020, אך פגע משמעותית ביחסי אתיופיה וארה"ב.

⁹ Lob, "Iran-Africa Relations...".

¹⁰ יחידת עלית של משמרות המהפכה באיראן המשמשת "חוד החנית" ביצוא המהפכה מחוץ לגבולות איראן.

אפריקה. בחקירתו גם סיפר על "שלוחות" נוספות של המיניסטריון שהוקמו (וואלה, 30 במרץ 2023; איראן אינטרנשיונל, 31 במרץ 2023).

מימין: נשק איראני שהוברח לסומליה ונתפס על ידי צי ארה"ב (דף הפייסבוק של צי ארה"ב, 16 בפברואר 2021). משמאל: עדותו המצולמת של האיראני חמיד סאלארי (חשבון הטוויטר של איראן אינטרנשיונל באנגלית, 31 במרץ 2023)

פעילות איראן וחזבאללה נגד יעדים ואינטרסים ישראליים במזרח אפריקה

◀ אחת המטרות של המעורבות הסמויה של איראן במזרח אפריקה היא פגיעה ביעדים ובאינטרסים ישראליים ובקשרים שיצרה ישראל עם מדינות האזור. הניסיון של איראן להפוך לספקית נשק של אתיופיה במהלך המלחמה בחבל תיגראי הוא דוגמא לכך. כשישראל נאותה לבסוף לספק לאתיופיה כלי טיס בלתי מאוישים (שלא נועדו לתקיפה) ואמצעים לאיסוף מודיעין, איראן החלה, כאמור, לספק לאתיופיה כלי טיס בלתי מאוישים מסוג מוהאג'ר 6 (Mohajer-6) אשר נועדו לתקיפה.¹¹ הדבר מעיד על כך שאיראן לא מהססת (וניתן שגם שואפת) ליצור מגעים ולפעול גם במדינות במזרח אפריקה אשר מקיימות קשרים הדוקים עם ישראל במטרה לחתור תחת מאמציה המדיניים של ישראל, כפי שניתן לראות גם בדוגמא של קניה, אשר גם היא שותפה של ישראל במגוון תחומים.¹²

◀ לפעילות איראן במזרח אפריקה נגד ישראל קיים גם רובד סמוי שנחשף מספר פעמים בשנים האחרונות בעקבות מעצרים של סוכנים איראנים וסיכול תכניותיהם. בשנת 2019 נעצר באוגנדה פעיל חזבאללה ממוצא לבנוני שמשימתו הייתה לזהות מטרות ישראליות ואמריקאיות במדינה ובאזור מזרח אפריקה, לגייס פעילים מוסלמיים מקומיים ולשלוח אותם לסעודיה לרגל החאג' כדי שישמשו כסוכנים של איראן במדינה. פעיל חזבאללה נחשף ונעצר הודות לשיתוף פעולה בין שירותי הביטחון האוגנדים לבין המוסד הישראלי (וואלה, 23 ביולי 2019; ישראל היום, 23 ביולי 2019).

¹¹ Lob, "Iran-Africa Relations...".

¹² דוגמא לכך ניתן לראות בהקמת מרכז טכנולוגי איראני בניירובי והשקתו על ידי סגן נשיא איראן בשנת 2021. ראו: [הכרזת סגן נשיא איראן באתר הממשלה האיראנית](#); [הודעה על ביקור משלחת איראנית והשקת המרכז הטכנולוגי באתר שגרירות איראן בקניה](#).

◀ שיתוף פעולה דומה של המוסד הישראלי עם רשויות המודיעין של טנזניה, גאנה וסנגל הוביל בשנת 2021 למעצר חמישה פעילים מקומיים שגויסו על ידי כוח קדס האיראני. הם נעצרו בחשד שתכננו לבצע פיגועים נגד מטרות יהודיות, תיירים ישראלים בספארי בטנזניה, ואנשי עסקים ישראלים בסנגל ובגאנה. דווח גם כי הם נשלחו ממדינותיהם באפריקה ללבנון, שם עברו אימונים מיוחדים וקיבלו אמצעים לצורך ביצוע המשימות (חדשות 12, 7 בנובמבר 2021; מעריב, 7 בנובמבר 2021).

◀ כשלושה שבועות לאחר שפורסם אירוע זה, דווח שסוכן איראני נעצר בקניה על ידי שירותי ביטחון מקומיים בחשד למעורבות בתכנון פעולות טרור נגד אינטרסים ויעדים מקומיים וישראלים במדינה. על פי הדיווח, הסוכן, שפעל עבור המודיעין האיראני, יצר קשרים עם אזרחים קנייתים הקשורים לארגוני טרור מקומיים ותכנן לשתף איתם פעולה כדי לפגוע ביעדים שזיהה. עוד דווח שבמסגרת פעילותו ניסה הסוכן האיראני לפעול גם במדינות שכנות לקניה (וואלה, 28 בנובמבר 2021; ישראל היום, 28 בנובמבר 2021).

מימין: כלי טיס בלתי מאויש איראני מסוג מוהאג'ר 6, שאיראן מכרה לאתיופיה (חשבון הטוויטר של MESHKAT, 13 ביולי 2022). משמאל: סגן נשיא איראן חונך את המרכז האיראני לחדשנות וטכנולוגיה בניירובי, קניה בשנת 2021 (חשבון הטוויטר של IRAN in KENYA, 29 בינואר 2021)

סיכום

◀ מעורבות איראן במזרח אפריקה בשנים האחרונות מוכיחה שהאזור מהווה יעד אסטרטגי חשוב במדיניות העולמית. יחד עם פעילות גלויה מול מדינות האזור וניסיון ליצור קשרים מדיניים, כלכליים ואידיאולוגיים-חינוכיים, עוסקת איראן גם בפעילות סמויה בעיקר באמצעות כוח קדס וחזבאללה כדי לזהות ולפגוע ביעדים מערביים וישראלים, וליצור קשרים עם ארגונים מקומיים שסייעו לה בכך. פעילות זו היא גם ניסיון לעקוף את הסנקציות המוטלות על איראן מצד ארצות הברית ובעלות בריתה אשר פוגעות קשות בכלכלתה.

◀ להערכתנו, הפעילות האיראנית מהווה איום משמעותי על אינטרסים ויעדים ישראלים במזרח אפריקה ועל מערכת היחסים של ישראל עם מדינות האזור. האיום העקיף על ישראל בא לידי ביטוי בשיבוש הקשרים ושיתופי הפעולה בינה לבין מדינות האזור, שעלול להוביל לפגיעה מדינית וכלכלית. האיום הישיר בא לידי ביטוי בסיכון בפגיעה פיזית באינטרסים, ביעדים ובאזרחים ישראלים במזרח אפריקה על ידי פעילים איראניים, לבנוניים וגורמים מקומיים המופעלים על ידי איראן וחזבאללה.